

NOVA

25 jaar
vereniging
vrienden van
Archeon

Nieuws van de Vereniging Vrienden van Archeon

NOVEMBER 2021 | JAARGANG 25 No.2

In dit nummer

2. Voorwoord voorzitter en agenda 3. Meanwhile Archeon 4. 25 jaar VvVA 6. Belevissen bij de aanleg van Via Albaniana. 7. Jubilarissen 25 jaar lid. 8. Wegtransport langs de Nedergermaanse Limes 10. Vervoer(ing) in de middeleeuwen 11. Een prachtige jubileum jaar. 12. Scheepvaart in de Romeinse tijd in Nederland 13. Te wiel of te water 14. Vrouw Hadewij 15. Boeken en tentoonstellingen 16. Strip door Gilivs en colofon

25 jaar Vereniging Vrienden van Archeon Opening Via Albaniana

Foto: Hans Doderer

v.l.n.r.: Leo van Suster voorzitter VvVA, Liesbeth Spies Burgemeester Alphen aan den Rijn, Jack Veldman directeur Archeon, Willy de Zoete gedeputeerde provincie Zuid-Holland, Giorgio Novello ambassadeur van Italië, Legionairs van Legio Secunda Augusta

Voorwoord voorzitter

Toen 2021 begon zaten we allen nog heel diep in de coronacrisis. Vele besmettingen hebben geleid tot talloze ziekenhuisopnames en verdrietige momenten. Ons eigen museumpark Archeon was vele maanden gesloten en draaide daardoor een matig seizoen. Het grootste deel van Nederland zat te wachten op de start van de vaccinatiecampagne, waardoor de strenge maatregelen op den duur versoepeld konden worden.

Dat was de start van ons jubileumjaar, waar wij vierden dat wij op 3 mei 1996 waren opgericht en dus nu 25 jaar bestaan. Met een vertraging van enige maanden zijn alsnog de meeste jubileum activiteiten doorgegaan. Zo zijn er vele extra (speed) lezingen georganiseerd door onze activiteiten commissie. Verheugend is om te zien dat het aantal leden en vrijwilligers gestaag is blijven groeien, welkom!

De grootste gebeurtenis was toch wel het ontwikkelen en aanleggen van de Via Albaniana met de bijbehorende expositie over Romeinse wegebouw. Dit is een intensief project gebleken waar 12 vrijwilligers van de

VVvA samen met Archeon mensen en enkele externe specialisten een fantastische prestatie hebben geleverd. Dat bleek ook wel bij de feestelijke opening op 10 september waarbij vele genodigden hun enthousiasme toonden over de Via Albaniana.

Die avond werd ons jubileum gevierd met de leden en daarbij werden de jubilarissen in het zonnetje gezet. terwijl ik dit schrijf ligt de jubileumreis naar het oude Rome nog in het verschiet. Ook iets om naar uit te kijken.

Bestuur en commissies zijn alweer druk met het maken van plannen voor volgend jaar. Ik krijg terug op een bewogen jaar en een mooi jubileum en dank een ieder die dit mede mogelijk heeft gemaakt. Ik wens onze leden, vrijwilligers, personeel Archeon en relaties fijne feestdagen en een fantastisch 2022. **Leo van Sister - Voorzitter VVvA**

VVvA agenda

Datum	Soort evenement	Waar	Wat
4 november	VVvA lezing	Archeologiehuis	"van Rotta tot Roffa" (archeologie)
6 november	VVvA lezing	Archeologiehuis	Historisch watermanagement in Jordanie
13 november	VVvA excursie	Utrecht	Naar brouwerij de Leckere
20-11 en 05-12	Evenement	Archeon	De stad van sinterklaas
28-11 en 05-12	Brunch	Archeon	Sinterklaas brunch
1 december	VVvA lezing	Archeologiehuis	Romeins verkeer
25-12 tot 09-01-2022	Evenement	Archeon	Vier de winter en ijsbaan
25-12 en 26-12	Brunch	Archeon	Kerstbrunch
2022: nieuwe activiteiten: zie www.vrienden-archeon.nl en www.archeon.nl			

Meanwhile @ Archeon

Door Monique Veldman

Terugkijkend op een mooie zomer, ondanks corona, waarin de Neder Germaanse Limes werd opgenomen als Unesco Werelderfgoed, aansluiting bij de Canon van Nederland, vele bezoekers de weg naar Museum-park Archeon wisten te vinden en waarin de Expeditie Archeon werd ontdekt was begin september het moment waarbij de "Via Albaniana" officieel werd geopend. Dit prachtige cadeau werd officieel aangeboden aan Museum-park Archeon. Ter gelegenheid van het 25 jarig jubileum werd onder de bezielende leiding van Leo van Sister deze weg aangelegd samen met de vele vrijwilligers. De weg is aangelegd volgens de standaardprincipes die de Romeinen 2000 jaar geleden hanteerden. Naast de weg staan een originele wegpaal afkomstig van de opgravingen uit Valkenburg. De replica van de beroemde mijlpaal van Forum Hadriani, gevonden bij Voorburg, en de tentoonstelling maken het geheel compleet. Een mooie aansluiting op de Neder Germaanse Limes. De opening was feestelijk met een mooie openingsceremonie, een lezing van Herman Pleij, en de opening stond geheel in het teken van Italië, met Italiaanse taart, prosecco, en Italiaanse hapjes. Een opening waarbij o.a. aanwezig waren Willy de Zoete gedeputeerde provincie Zuid-Holland, Liesbeth Spies burgemeester van Alphen aan den Rijn, Wethouder Kees van Velzen, de heer Giorgio Novello ambassadeur van Italië en Paola Anna Cordone cultureel attacheé van Italië in Nederland. Een blijvend geschenk en een mooie bijeenkomst. Heel veel dank!

Een ander hoogtepunt is het Schrijversweekend waarin de Thea Beckmanprijs werd uitgereikt. Het beste historische jeugdboek wordt ieder jaar in het derde weekend van september uitgereikt. Naast de volwassen jury wordt ook sinds enige jaren door de kinderjury de Jonge Beckman uitgereikt. Dit jaar was de winnaar door beide jury's Jean-Claude van Rijckeghem met *IJzerkop*. De winnaar is een boek dat de jury beschouwt als de eerste onder zijns gelijken in deze competitie. Een boek dat erin slaagt om jongeren mee te nemen naar vroeger waar het nog normaal was dat andere mensen beslissingen namen over jouw leven als meisje/vrouw. De jonge jury was ook onder de indruk van het boek van wijlen Rob Ruggenberg en gaven zijn boek *"Offerkind"* een eervolle vermelding. In dit boek staat de prehistorie en ook het graf van Wassenaar (te bewonderen in het Archeologiehuis van Zuid-Holland) centraal.

Op het park is altijd van alles te doen en er wordt hard gewerkt aan de Middeleeuwse Hutkom, het origineel dateert van rond het jaar 1000 en is nabij Emmen opgegraven. De wanden bestaan uit houten palen die gekantrecht zijn uit de eiken boomstammen. De komende winter maanden gaan wij, zoals ieder jaar, door met de werkzaamheden. De daken van de prehistorische hutten en de huizen in de middeleeuwen worden onder handen genomen. Over 2 tot 3 winterseizoen verdeeld zullen alle rieten daken vervangen worden. In de volgende meanwhile meer.

Winnaar Jean Claude

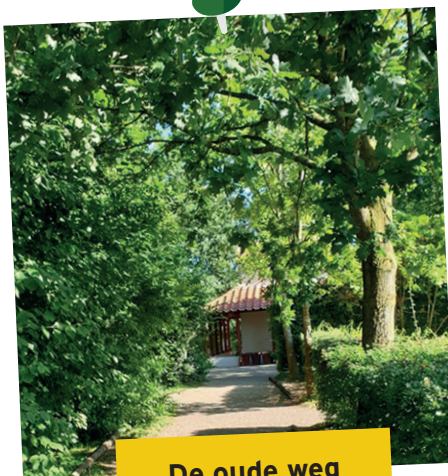

v.l.n.r.: Leo van Sister voorzitter VVVA, Liesbeth Spies Burgemeester Alphen aan den Rijn, Jack Veldman directeur Archeon, Willy de Zoete gedeputeerde provincie Zuid-Holland, Giorgio Novello ambassadeur van Italië, Legionairs van Legio Secunda Augusta

Aanleg Via Albaniana

Het ontwerp

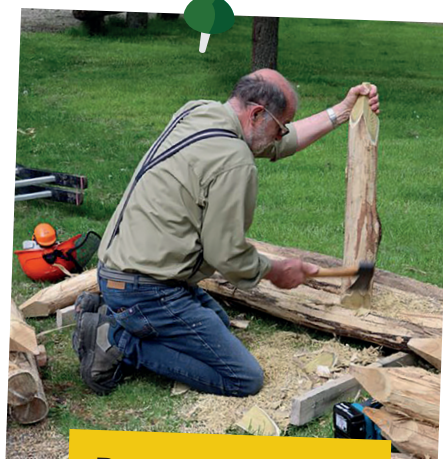
De oude weg

Selectie kiezels

Aanvoer materiaal

Bewerken bekisting

Aanbrengen bekisting

Palen de grond in

Palen de grond in

Leem voorbereiden

Aanleg weg

Aanleg weg

Aanleg weg

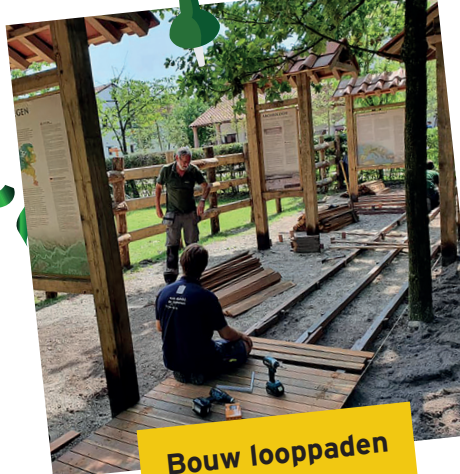
Aanleg weg

Mijlpaal schilderen

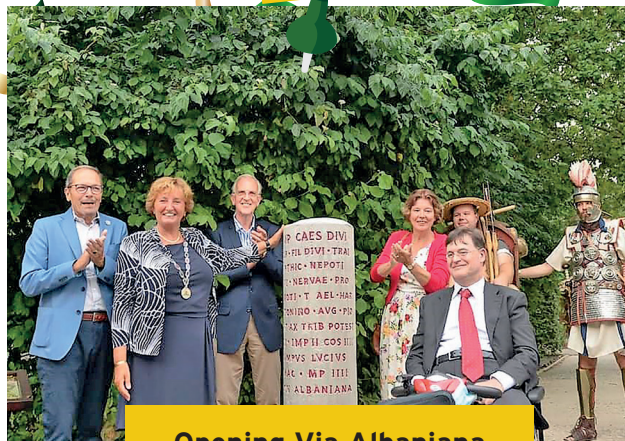
Aanleg kiosken

Bouw looppaden

2000 jaar oude
wegpaal

Opening Via Albaniana

Belevenissen bij de aanleg van Via Albaniana

Door Leo van Sister

Het was fantastisch om mee te werken aan de aanleg van de Via Albaniana. Tijdens de uitvoering van dit project lag de werkwijze nog niet precies vast en moest er voortdurend nagedacht worden over hoe de problemen die we tegenkwamen opgelost moesten worden. Het bleek zeker geen routineklus, maar een uitdaging. Daarbij is het gezellig en zeer leerzaam om met allerlei vrijwilligers en personeelsleden van Archeon met diverse kwaliteiten en vaardigheden dit aan te pakken. Het waren leuke, vermoeiende dagen. De weg is mooi geworden en zal na de in gebruik name alleen nog maar mooier worden, zeker ook na de goddelijke inzegening tijdens de waardige opening. **Anneke Delmeer**

Graag wil ik wat zeggen over de arbeidsomstandigheden bij de aanleg van de weg. De eerste dagen moesten er gaten langs de zijanten gemaakt worden om de palen in de zetten. Doordat de ondergrond verschrikkelijk hard was moesten we met zware ijzeren haringen de puinlaag kapot stoten en daarna met een grondboor ruimte maken voor de palen. Dit werk kwam wel aan op je armen en schouders. Daarna kwam het aanbrengen van de verschillende lagen. Af en aan lopen met zware kruiwagens die over hobbels en plankjes moesten worden gereden en geleegd. Het mengen van de leem veroorzaakte flinke stofwolken die in je neus en keel drongen. Ondertussen zaten, lagen en hurkten mensen bij de weg om de keien zo goed mogelijk in de leem te drukken. Soms was het niet goed en dan maar weghalen en opnieuw leggen. En dat alles bij tropische temperaturen en hoosbuien! Ondanks dit zware werk bleef de sfeer in het team toch erg goed en is het gelukt een mooie weg neer te leggen.

Greet Harkema

Het werken aan de Via Albaniana weg was voor mij een hele bijzondere en mooie ervaring. Het is gewoon zo onwijs gaaf als je mag meewerken aan een weg wat met de hand is aangelegd. Vooral dat wij met z'n allen de keien in de grond duwden was heel leuk en mooi om te doen. En als je dan over de weg wandelt en beseft dat wij allemaal eraan hebben gewerkt. Het was zo een gave ervaring en een hele leuke groep om mee samen te werken. Ik ben dankbaar voor de gave ervaring! **Jamie Lee Vermeer**

Ik wilde mij als vrijwilliger met een nieuwe uitdaging inzetten voor het Archeon. Ik heb mij laten uitdagen in de aanleg van de Romeinse weg. Het was fysiek zwaar maar wel leuk en leerzaam. Ik kijk terug op gezellige dagen met de groep en een mooi eindresultaat waar we trots op mogen zijn. **Karin Kok, tuingroep-lid en mandenvlechter in het Archeon**

Het aanleggen van de Via Albaniana is een uniek project geweest, zoals dat alleen maar in Archeon verwezenlijkt kan worden. Plotse obstakels zoals het weer, de materialen, de ondergrond - om maar wat te noemen - zorgden voor ups en downs die het beste in ons naar boven haalden. Gelukkig was er ook een plan gemaakt om vanaf te kunnen kijken en waren we omringd door velerlei niet weg te denken mensen met elk hun specifieke deskundigheid. Al denkende en doende is de Via Albaniana tot stand gekomen, als een verbinding tussen twee punten, de tempel en het forum. Het is ook een verbinding geworden tussen de VVvA en Archeon en de vele mensen die eraan hebben meegewerkt. Een mijlpaal bereikt na 25 jaar VVvA. Ik denk er met veel plezier aan terug!

Bert Paardekooper.

Léve onze jubilarissen die al 25 jaar lid zijn

Door Leo van Sister

Op 10 september vierde onze vereniging haar 25 jarig bestaan tijdens een feestavond in het bijzijn van vele leden en vrijwilligers. Er was al snel een gemoedelijk sfeertje met veel verhalen en mooie herinneringen en dankzij de prima verzorgde BBQ door de horecamensen van Archeon werd het een zeer geslaagde avond. Een groot deel van de 42 jubilarissen werden die avond door de voorzitter in het zonnetje gezet en ontvingen een fraaie bronzen penning voor hun trouwe lidmaatschap. ■

Dhr	J.	Bot
Mevr.	H.	van Broekhoven - v/d Berg
Mevr.	C.	Brouwers
Dhr.	F.	Choufour
Mevr.	M.	van Diggelen
Dhr.	G.	Crisson
Mevr.	J.	Dongen-van Vugt
Dhr.	G.	Eyckhoff-van Stiphout
Mevr.	T.	Feenstra
Dhr.	R.	Fraanje
Mevr.	A.	Geerlings
Dhr.	N.	Geerlings
Dhr.	A.H.	Groeneveld
Dhr.	D.	Hallewas
Dhr.	T	Hazenberg
Dhr.	T.C.	Hegeman
Dhr.	M.	Hemert
Mevr.	W.	Heubers
Hist. Vereniging Alphen, De Vergulde Wagen		

Dhr.	J	Hogendoorn
Dhr.	P.J.F.	Kemper
Dhr.	J.	Kort
Dhr.	F.	Lamers
Mevr.	T.	Lantau
Dhr.	H.A.	Lint
Mevr.	A.J.	de Maijer-Hesseling
Dhr.	H.	May
Mevr.	J.	May-van Vliet
Dhr.	L.	Middelburg
Dhr	M.	Paats
Dhr.	E.	Schoneveld
Dhr.	A.G.J.	Schröder
Dhr.	C.	Slingerland
Mevr.	S.	Sprey-Houtman
Dhr.	H.	Sprokholt
Mevr.	L.	Verboom
Dhr.	E.	Wagt
Dhr.	H.W.E.S.	Wardenaar
Dhr.	M.D.	Weerd
Mevr.	J.M.	van Winter
Mevr	A.	Zwarts-Mollema
Dhr.	R.	van Zwieten
Mevr	J.	Wissels - van der Valk

V eel plezier met elkaar gehad
 I ntense samenwerking met het egaliseren van de leem
 A ltijd leuk om op de werkplek te zijn
 A l zat het soms tegen
 L eo en Leo uitstekende aannemers
 B oog die onmisbaar was
 A lle stenen met de hand gelegd
 N ooit iemand gehoord die dit werk niet leuk vond
 I s er nog leem genoeg?
 A nderen die onze werkzaamheden volgden
 N a de onderlaag kwam de bovenlaag
 A rcheon een mooie weg en tentoonstelling rijker.
 Ik heb ervan genoten, **Anja van de Weghe**

Na vorige keer aan het mozaïek in het badhuis ge-
 werkt te hebben leek mij dit weer een nieuwe uit-
 daging en weer een project waar wel wat te leren
 viel. Helaas kon ik bij de aanleg van de top laag
 er zelf niet bij zijn maar het begin van de aanleg
 van de Via Albaniana heb ik wel meegemaakt.
 En dat viel toch zwaar tegen om de palen de
 grond in te krijgen, maar dit werd door het hele
 vrijwilligers-team goed opgepakt en was er al
 snel een goede verdeling van wie wat ging doen.
 Het eindresultaat mag er dan ook best zijn. Nu de weg
 klaar is heb ik alleen nog meer respect gekregen voor
 de Romeinen die deze wegen aangelegd hebben en
 dit zonder de hulpmiddelen die wij af en toe gebruikt
 hebben ;-). Een ieder bij deze bedankt voor de fijne
 samenwerking. **Ben van Abswoude**

Wagens en wegen: Wegtransport

Door Cornelis van Tilburg

In prehistorisch Europa en ook Nederland waren er al houten knuppelpaden en veenwegen, die gemakkelijk aan te leggen waren in moerassige streken. Voor voertuigen gebruikte men schijfwielen. Een van de oudste wielen die in Europa zijn gevonden is op landgoed De Eese bij Steenwijk aangetroffen en dateert ca. 2600 v.Chr. (fig. wiel Steenwijk) Onduidelijk is echter of deze en andere prehistorische wielen voor transportdoel-einden zijn gebruikt. Mogelijk waren het offergaven.

Ook in Rome, volgens de overlevering gesticht in 753 v.Chr., waren voertuigen en onverharde wegen die naar de naburige plaatsen liepen en ook de namen droegen van die plaatsen. De Via Appia – aangelegd vanaf 312 v.Chr., die Rome verbond met Capua en later werd doorgetrokken naar Brindisi aan de Adriatische Zee – betekent een keerpunt: het is de eerste weg die naar een persoon werd genoemd (Appius Claudius) en de eerste die planmatig werd aangelegd in een rechte lijn. Vanaf het begin van de 3e eeuw v.Chr. wordt de weg verhard. Later volgen andere wegen die eveneens genoemd worden naar Romeinse politici en magistraten: de Via Cassia (door Etrurië), de Via Flaminia (naar de Adriatische Zee) en de Via Aemilia (van de Adriatische kust naar Piacenza). De wegeaanleg hield gelijke tred met de groei van het rijk. De eerste weg

buiten Italië is de Via Egnatia (van de Albanse kust naar Thessaloniki). Wegen met namen, in onze tijd zo normaal, bleven echter overwegend beperkt tot Italië; de Via Egnatia en de Via Domitia (door Zuid-Frankrijk naar Spanje) waren uitzonderingen. Latere wegen, waaronder de wegen in Neder-Germanië, hadden geen namen. Namen als Via Belgica (Boulogne-Tongeren-Maastricht-Keulen) en Via Albaniana dateren uit een andere tijd.

Bij de veroveringen van Germanië door Drusus en Tiberius (stiefzonen van keizer Augustus) kwam ons land de facto onder Romeins bestuur; na de nederlaag van Varus in 9 n.Chr. en de vaststelling van de limes in 47 gold dit voor de zuidelijke helft, ten zuiden van de Oude Rijn. Wegen waren er toen nog niet in onze streken, behalve onverharde of knuppelpaden die door de inheemse bevolking werden gebruikt. Als verbinding tussen de legerkampen werd vooral de Rijn zelf gebruikt. Bewoning was in dit vrijwel geheel moerassige gebied vrijwel onmogelijk; alleen langs de oeverwallen van de Rijn en andere rivieren en op de hogere zandgronden (waaronder ook de duinen langs de kust) was bewoning en het bedrijven van landbouw mogelijk.

langs de Nedergermaanse limes

Van een aaneengesloten verharde weg langs de Rijn was in deze tijd nog geen sprake. Wel zal er een onverharde weg zijn geweest met op bepaalde plaatsen bruggen en knuppelpaden zoals ook in de prehistorie werden aangelegd. Deze weg zal voor snelle communicatie zijn gebruikt. Ook zullen er onverharde of halfverharde wegen zijn gebruikt tussen de kampen en de nederzettingen die ernaast of eromheen lagen. Eerst vanaf het einde van de 1e eeuw en met name vanaf de jaren 120 kwam er een duurzame, verharde weg tot stand die in drassige gebieden op een dijklichaam werd aangelegd, verhard met schelpen of grind (fig. weg Valkenburg). Deze limesweg liep (binnen het huidige Nederland) langs de Oude Rijn, Kromme Rijn en Nederrijn, dwars door de legerkampen heen die aan deze weg lagen. Uit inscripties op mijlstenen weten we dat nog tot na het midden van de 3e eeuw onderhoud werd gepleegd aan de wegen in onze streken; daarna raakt het wegensysteem in verval en spoelt weg.

Wie een blik werpt op de kaart van Romeinse nederzettingen in het tegenwoordige Nederland (figuur wegen limes) ziet dat vrijwel alle nederzettingen aan een rivier liggen: Rijn, Maas of Waal. Scheepvaart vormde dan ook het allerbelangrijkste transportmiddel. Voordelen van riviertransport zijn een grote laadcapaciteit en een relatief onderhoudsarme infrastructuur.

Een groot nadeel is echter de lage snelheid waarmee schepen zich voortbewegen. Voor snelle communicatie is een landweg noodzakelijk.

Wat voor verkeer zal er in op onze wegen hebben gereden? Er waren drie vormen van verkeer op de wegen: voetgangers, ruiters en voertuigen. Voetgangers en ruiters zullen het meest zijn voorgekomen. Wagens kwamen in het hele Romeinse Rijk voor, maar werden vooral gebruikt in vlakke gebieden, terwijl in meer bergachtige streken rij- en lastdieren werden gebruikt. De meest gebruikte wagens waren de rheda of rhaeda (die zowel voor vracht als personen kon worden gebruikt), de carruca ('karos', een luxere wagen of koets), de carpentum (een wagen voor allerlei doeleinden) en de plaustrum (een zware boerenwagen). De cisium ('sjees') was een tweewielig wagentje dat door een paard of ander trekdier werd voortgetrokken; dit voertuig werd gebruikt om een hoge snelheid te bereiken.

Ook in onze streken hebben wagens gereden. In museum Swaensteyn in Voorburg zijn twee houten Romeinse wagenwielen te zien, die hier in 2005 in een put zijn gevonden en door de hoge grondwaterstand goed bewaard zijn gebleven (fig. wagenwiel Voorburg). ■

Vervoer(ing) in de middeleeuwen

Door Helma Hartman

Vervoer en vervoering, ze liggen in de middeleeuwse liederen vaak dicht bij elkaar.

In mijn net verschenen boek 'Piperkens Middeleeuwen' beschrijf ik hoe een ridder bij een rozentuin stilstaat, en daar een mooi meisje ziet. Natuurlijk is hij te paard, want dat doen adellijke lieden niet alleen als zij ten strijde trekken, maar ook als ze 'de boer op' gaan. De oneerbare voorstellen die het meisje te verstouwen krijgt maken haar ziedend. Dit thema komt in veel liederen voor: een ridder te paard, ziet een jong meisje in het groen en raakt door haar betoverd. Zij is natuurlijk te voet, want dat benadrukt het standsverschil des te meer.

Een andere manier van vervoer(ing) vinden we bij de liefdesbrief, die met regelmaat door een vogeltje naar de geliefde gebracht wordt. In het traditionele lied *Het*

was een sneeuwwit vogeltje staat de volgende tekst: "Ach nachtegaal, klein vogeltje, wil jij daar mijne bode zijn? (...) Hij nam dat briefken in zijnen poot. Hij voer al over dat groen woud". In het Ierse gedicht *De Zeemeeuw* is ook sprake van

**"Arm of rijk,
dat maakt
niets uit."**

een vogel als liefdesbode, en vertaalt Willem Wilmink aldus: "Omcirkel, zeemeeuw, elk kasteel, kijk overal of je haar ziet, want mooier is zelfs Eigr niet. Breng haar mijn woordenwaterval en maak dat ze mij kiezen zal".

Het kan ook wat minder poëtisch: In *Een boerman hadde eenen dommen sin* wordt verhaald hoe een boer bij zijn heer een vracht hout brengt met paard en wagen. De heer is op jacht, en de boer wil zijn paard en wagen ruilen voor een intiem samenzijn met de vrouw van de heer. Hij wordt betrapt, maar door een list van de slimme boer krijgt hij zijn paard en wagen weer mee, en mag hij zelfs terugkomen met zijn 'crom hout'. Dubbelzinnigheid ten top!

Een tweede paard en wagen komen voorbij in het lied *De twaalf mirakelen van Maria*, ook uit 'Piperkens Middeleeuwen'. Eén van de wonderen gaat over een voerman die met zijn vaten onderweg is: "Een voerman met zijn paard en wagen zakte met zijn wielen in de modder van een zandweg. Maria komt te hulp, maar wil eerst nog drinken van de wijn, uit een bloemkelk". Dit wonder zou dan de naam verklaren van de bloem die in een plaatselijk dialect het 'onze-lievelieve-glasje heette.

Een ander wiel is niet het wiel van een wagen, maar het Rad van Fortuin. Een bekend thema in de middeleeuwen, en zelfs daarvoor al, in de oudheid. Niet alleen in afbeeldingen, maar ook in liederen en teksten. Le Roman de Fauvel is een verhaal over een ezel die van de boerderij uiteindelijk in het paleis en op de troon terecht komt. Deze vertelling is helemaal aan dit Rad van Fortuin, Rota Fortunae, gewijd. De godin Fortuna bepaalt het lot van de mensheid door aan haar wiel te draaien. Van het ene op het andere moment kun je van groot geluk in diep ongeluk gestort worden, of andersom. Arm of rijk, dat maakt niets uit. Je kunt niet anders dan je mee laten voeren op dit grote wiel, en afwachten wat er met je gebeurt en waar je terecht komt.

Dan rest mij nog te vermelden dat de gewone speelman en speelvrouw doorgaans lopend hun weg afleggen, van stad naar stad, van markt naar markt. Soms met een mand op de rug, zoals de marskramer (mersenier) in het Gruuthuse handschrift: "t Soud een schamel mersenier, koopmanskunsten leren. Zijn naam was Annien Tutebier, hij zat slecht in de kleren. Daar hij met zijn mand op liep, een jonkvrouw lachte en naar hem riep: Hé, kom hier, goed spelleman!" Ja, lopend kom je je gelijken tegen! ■

Een prachtig jubileum jaar

25 jaar VVvA, een jubileum jaar met veel hoogtepunten

Op 10 september werd de door onze vrijwilligers aangelegde Via Albaniana en bijbehorende expositie feestelijk geopend in het bijzijn van een groot gezelschap en de Romeinen van Legio II Augusta. Mooie speeches werden uitgesproken door gedeputeerde mevrouw Willy de Zoete, burgemeester mevrouw Liesbeth Spies, de Italiaanse ambassadeur de heer Giorgio Novello en Jack Veldman. De burgemeester dankte de vereniging voor de grote inzet van onze vrijwilligers bij dit project en voor museumpark Archeon, welke zo belangrijk is voor de stad Alphen aan de Rijn.

Ook was er een inspirerende lezing van historicus en emeritus hoogleraar Herman Pleij. De stoet werd begeleid door de ossen Isaac & James, samen met hun begeleider Fokko Bloema. Tijdens een plechtige ceremonie bij de Romeinse tempel met priesteres Ratna Drost werd de Romeinse weg door de goden veilig verklaard en kon gebruikt gaan worden.

De VVvA bood in het kader van haar jubileum een uniek geschenk aan Museumpark Archeon, de met eigen handen en op authentieke wijze aangelegde Romeinse weg, de Via Albaniana. Een grote groep VVvA vrijwilligers legde deze samen met medewerkers van Museumpark Archeon en enkele externe specialisten op de traditionele wijze aan zoals de Romeinen dat circa 2.000 jaar geleden ook deden.

Een fraai gemaakte replica van de beroemde mijlpaal nabij forum Hadriani uit 151 n.C., gevonden bij Voorburg, en de tentoonstelling maken het geheel compleet.

Een zo omvangrijk project is niet mogelijk zonder de enthousiaste inzet van velen.

Projectteam:

VVvA - Leo van Sister (voorzitter) Projectleider en coördinatie

St. Museumpark Archeon , opdrachtgever

Archeon - Jack Veldman (directeur) lid projectteam & facilitator

Archeon - Ratna Drost MA - lid projectteam, archeoloog, research

Echo Information Design – Timo Lammers, expositie & vormgeving

De VVvA vrijwilligers die de weg aanlegden:

Bert Paardekooper – Karin Kok – Anneke Delmeer – Greet Harkema –
Jamie Lee Vermeer – Ben van Abswoude – Mieke de lange - Anja van de
Weghe - Gerard Theunissen – Madelon Pronk - Frederique Dekker –
Rachid Rafiq - Leo van Sister

provincie
Zuid-Holland

M.m.v. van de Archeon medewerkers:

- Richard Padeloup, Bouke van Onna, Stephen Gentis, Mark de Gier, Abdulkader Shafiq, Nadine Polman

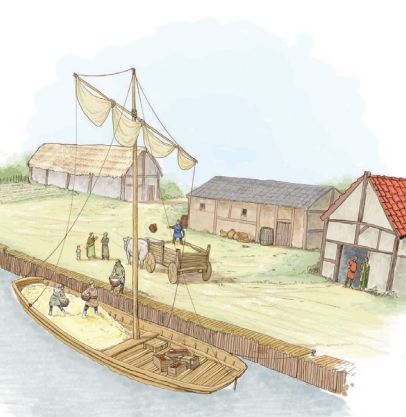
M.m.v. van externe specialisten:

- Wouter van Schaik, Vakwerk in hout
- Michel van Rossum, BetonReform Design
- Leo Wolterbeek | Woud en Beek

Scheepvaart in de Romeinse tijd

Door Patricia Pol

De Romeinse keizers waren belust op het vergroten van hun Romeinse Rijk. Met Britannia bijvoorbeeld, het latere Engeland en Wales. Hier was een rijkdom aan delfstoffen te vinden. Veilig ernaartoe reizen was echter een probleem. Het Kanaal stond bekend om zijn gevaarlijke stromingen.

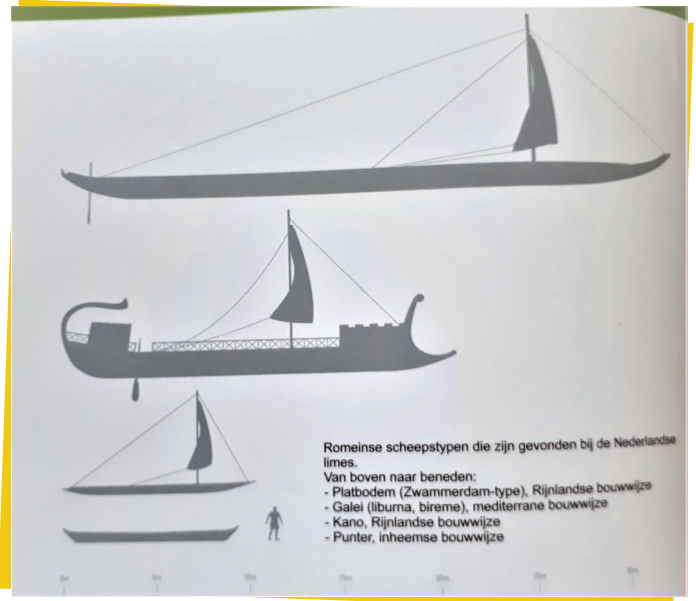

Het meest voor de hand liggend was de Nederlandse rivieren te gebruiken. En aldus werd de Hollandse delta door de Romeinse machthebbers volledig ingericht om veilig transport en levendige handel mogelijk te maken. Bij alle Romeinse forten zijn kades ontdekt om de bevoorrading mogelijk te maken.

Daarnaast legden ze ook het Kanaal van Corbulo aan, een kanaal tussen de Rijn en de Maas, als veilig alternatief voor de onvoorspelbare Noordzee.

Drukke op de Rijn

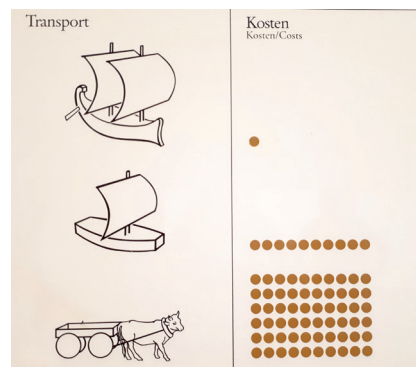
Op de Rijn was het een drukke van belang. Vooral deze rivier gold als levensader in het noorden, met transport van legertroepen, voedsel, bouwmaterialen en grondstoffen. Aan het eind van de eerste eeuw herbergde het gebied Bonn-Nijmegen ca. 40.000 soldaten, de grootste concentratie van militaire troepen in de Romeinse wereld. Dat betekende alleen al jaarlijks 2000 scheepsladingen graan om hen van eten te voorzien en eenzelfde hoeveelheid voor hun gezinnen, knechten en handelaren! Tel hier nog ontelbare hoeveelheden wijn, olijfolie, bier en vlees e.d. bij en het is duidelijk hoe essentieel de Rijn was. Zeker als je bedenkt dat er in het begin van de Romeinse tijd in de Lage Landen geen fatsoenlijke weg te vinden was. Vooral niet in het drassige westen van ons land.

Pas rond het jaar 100 gaf keizer Trajanus opdracht een (militaire) weg aan te leggen, langs de Rijn. Maar transport over de weg was duurder, berekenden historici in Xanten (Dld). Wel het zesvoudige ten opzichte van transport met Zwammerdamschepen!

Verschillende scheepstypen

Op de rivieren voeren verschillende soorten schepen door elkaar. Patrouilleschepen, grote vrachtschepen, maar ook kleinere boomstamkano's en punters. Die vrachtschepen waren vooral platbodems zoals 'onze' Zwammerdamschepen. Ze lagen stabiel op het water, voeren niet diep en konden ook met vracht beladen over kleine zijrivieren en kreken tot ver in het binnenland doordringen.

In zeehavens als Colijnsplaat en Domburg werd de lading van de Zwammerdamschepen overgeslagen naar zeevaardige schepen en vice versa. Dergelijke zeeschepen zijn nog maar weinig opgegraven. Maar wie weet wat er nog in de Nederlandse bodem ligt.. ■

Bronnen:

boeken: Varen op de Romeinse Rijn en Grenzen van het Romeinse Rijk, de Nedergermaanse Limes. Info transportkosten: APX

Te wiel of te water

Door Frank Wiersema

De jager-verzamelaars uit de middensteentijd waren semi-nomadisch. Dit is één van de eerste weetjes die je te horen krijgt wanneer je het mesolithische kamp bezoekt. Laten we er nu eens bij stilstaan, dat dit betekent dat je meerdere keren per jaar met je hele hebben en houden moet verhuizen. Hoe ging men eigenlijk met deze logistieke uitdaging om?

Als we nu verhuizen, nemen we een busje. Als men toen van zomerkamp naar winterkamp moest, was het inladen van een kar met ossen of paarden ervoor geen optie. Oerossen waren veel te sacherijngig om een kar te trekken en paarden waren er alleen nog voor consumptie. Oja, het wiel was nog niet uitgevonden - althans niet in deze contreien. Wagens getrokken door paarden deden pas echt hun intrede zo'n 5000 jaar geleden aan het einde van de nieuwe steentijd met de komst van de steppennomaden van de Pontische steppe in het huidige zuidwest Rusland, de Yamnaya. Zij brachten niet alleen de genen voor blanke huid, blonde haren en blauwe ogen met zich mee (de hunebedbouwers die toen in onze streek woonden waren namelijk donker van tint), maar ook geavanceerde wagentechnologie. In de proto-Indo-Europese taal die zij spraken zaten ook woorden voor 'wiel' en 'as'. Gezien zij vooral veehouders waren die van graasgebied naar graasgebied trokken, kenden ze niet echt woorden voor gewassen of cultivatie. Enkele van deze woorden komen dus nog uit de oude neolithische talen van vóór het Indo-Europees.

Het oudste wiel van Nederland, ca 2600 v.Chr., landgoed De Eese bij Steenwijk, collectiefoto Rijksmuseum voor Oudheden, Leiden

Boomstamkano voor transport, foto door Gunter Oostinga tijdens leefproject van Steinzeitpark Dithmarschen Albersdorf (DE)

Karren met wielen waren er in deze streek wel al eerder dan de Yamnaya. De oudst teruggevonden wielen zijn ca 4600 jaar oud en zijn in natte gebieden gevonden, waar ze waarschijnlijk als offer in het veen zijn achtergelaten. De hunebedbouwers (die hier woonden vóór de Yamnaya), hadden waarschijnlijk al karren omdat onder enkele hunebedden karresporen zijn aangetroffen.

Onze jager-verzamelaars, die elk seizoen moesten verhuizen, hadden echter nog niets van dit alles. De snelwegen van de midden steentijd waren de wateren. De oudste kano is gevonden in Pesse en is 10.000 jaar oud. De boomstamkano moet hét transportmiddel zijn geweest. Je kunt immers je hele uitzet én je hele gezin in zo'n kano kwijt en met betrekkelijke eenvoud lange afstanden afleggen. Immers lagen jagerverzamelaarskampen doorgaans aan of nabij water.

Wanneer je nog eens kinderen in boomstamkano's afduwt, denk er dan aan dat dit een technologie is die voor een belangrijk deel hun leefwijze heeft gefaciliteerd.

Frank Wiersema ■

“Dit syn die provande diemen be- hoevet als men to schippe geyt”

Door Vrouwe Hadewij

Hoewel men in de 14e eeuw niet heel erg vaak op reis was of ging, gebeurde het wel eens dat men voor zaken of voor pelgrimage op pad ging. Er bestaan diverse reisgidsen uit latere tijden (15e eeuw en later) waarin men beschrijft wat men zoal diende mee te nemen.

Vooraf op een schip waren dit nogal veel spullen. Hier volgt een verkorte lijst:

Een eiken vat met deksel waarin men zijn ‘bevoeg’ in doet (als men ziek is). Een toiletton dus!

Verder beveelt men ook aan om een laxative en confect om mee te nemen, een stopmiddel bestaat meestal uit kweeperengelei (stopmiddel)

Een laxative: Mnl. so laxerse die humoren. dat es dat si doet sciten ‘dan maakt ze (de absinth) de lichaams-sappen los, dat wil zeggen dat ze doet schijten’ [1351; MNW-P], die medecijn die laxerende is ‘het laxermiddel’ [1485; MNW schamoney]; vnnl. laxerende fruiten, ghelijck druiven, vighen, prumen ‘laxerende vruchten, zoals druiven, vijgen, pruimen’ [1514; MNW].

Voor wat betreft etenswaren worden de volgende producten geadviseerd mee te nemen in een grote kist: beschut brood - wijn - sijde speck- schotel visch - gesolten vogelen - vers water - wijn ysick- amandelen - sukercandy- ertegen - gerst -boter - salt.

Ook is het natuurlijk van belang dat men kookbenodigdheden meeneemt zoals: een pot met deksel, een pan en verder een schotel en een lepel.

Gerechten die men tijdens zo’n reis gemaakt zouden kunnen hebben:

Om gebraden visch te bereiden
neemt boter en water dat samen koken, verder wat zout, wijn en azijn en wat kruiden
plaats de braden vis in de saus en laat het kort koken

Om een sause over vlees of vis
Neemt gemalen amandelen, wit brood (beschuit) en witte wijn kook dit

bruuet

Neemt gesloten vogel, kook ze kort in wat wijn en water

Voeg de kleingemaakte amandelen toe en wat specerijen en wat suiker

Dan wat opwarmen en een klein beetje wijn edick toevoegen

Een goede reis!

Vrouwe Hadewij ■

Bronnen

Middeleeuwen in drievoud, ‘Suiker in de middeleeuwse keuken’, J.M van Winter

Reyze van Iacop Kreyneck un Deryck Vogel van Zutphen toe Ierusalem na den heylighen Grave Christi Anno MCCCCLXXIX, https://www.dbnl.org/tekst/krey002reyz03_01/krey002reyz03_01.pdf
<https://www.etymologiebank.nl/trefwoord/laxeren>

Een nieuw zuid Nederlands kookboek uit de vijftiende eeuw, W.L. Braekman (recepten blz. 33, 44, 61)

Boeken en tentoonstellingen

Door Patricia Pol

Boeken

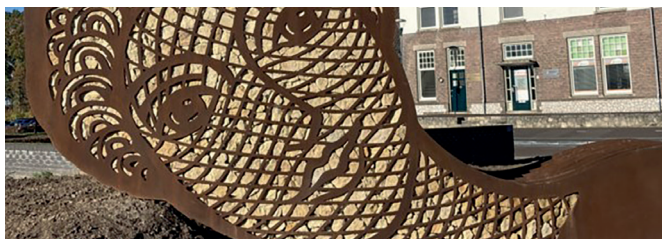

Doggerland

Verdwenen wereld in de Noordzee
Luc Amkreutz en Sasja van der Vaart-Verschoof

Een paar maanden terug vertelde een vriendin me dat haar kleinzoon een mammoetbot had gevonden, op het strand bij Kijkduin. Hij melde het volgens de regels en mocht daarna het bot houden. De mammoet leefde waarschijnlijk in het gebied dat we Doggerland noemen, land dat nu Noordzeebodem is. Het Rijksmuseum van Oudheden in Leiden opende al in 1968 een Nederlandse afdeling waarbij Noordzeevondsten een nieuw element vormden. In de prachtige en zeer informatieve tentoonstelling Doggerland vielen ze te bekijken dit jaar. Het leverde een prettig leesbaar en mooi vormgegeven publieksboek op. **ISBN 978 94 64260 076**
Prijs €19,95

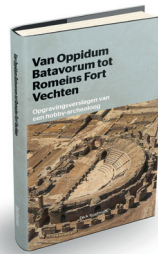
Tentoonstellingen

Villa Voerendaal

Van vondst tot verrassend verhaal
Centrum De Vondst, Heerlen t/m 9 januari 2022

Aan de Steinweg in Heerlen lag vroeger de grootste Romeinse villa van Nederland. Villa Voerendaal moet rond het jaar 100 een enorm agrarisch bedrijf zijn geweest. Vier archeologische opgravingen sinds de 19e eeuw leverden maar liefst 45.000 voorwerpen op. Sinds 2018 tot in 2022 onderzoeken archeologen al dit materiaal: er ging al een zandstenen hoofd van een dame door hun handen en scherven van potten die in Zuid-Spanje gemaakt moeten zijn. Het verhaal van de villa en de vondsten zijn te bekijken op de onderzoekslocatie in Heerlen. Voor meer informatie <https://www.limburgsmuseum.nl/nl/tentoonstelling/villa-voerendaal/>

Van Oppidum Batavorum tot Romeins Fort Vechten, opgravingsverslagen van een hobby-archeoloog
Dick Roetman

Wie een abonnement heeft op Archeologie Magazine kent vast nog de rubriek 'Memoires van een amateurarcheoloog'; tot dit jaar geschreven door Dick Roetman. Naast zijn werk bij een bank, hielp Dick in zijn vrije tijd mee bij talloze opgravingen, met name rond Nijmegen. Hij was getuige van spectaculaire vondsten, en verzamelde veel kennis over de Romeinen in Nederland én over het métier van de archeoloog. Zijn verhalen zijn nu gebundeld in een prachtig vormgegeven, full colour boek. Een aanrader voor iedereen die geïnteresseerd is in Romeinse sporen in de Nederlanden, én een must voor (hobby-)archeologen. **ISBN 978 94 91141 256** Te bestellen via de website van Archeologie Magazine Prijs: € 19,95

De tachtigjarige oorlog

Historisch Museum Den Briel, t/m 27 februari 2022

Voor wie de documentaire reeks over de Tachtigjarige oorlog op tv heeft gemist, ligt er een tweede kans in Brielle. Het Historisch Museum hier is geheel gewijd aan de Tachtigjarige Oorlog tegen de Spaanse overheersers. Vanaf het begin van de oorlog in 1568 tijdens de Slag bij Heiligerlee via de inname van Brielle in 1572 door de watergeuzen naar de oprichting van de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden en de vrede van Münster in 1648; alles komt aan bod. Wat opvalt is de prettige, afwisselende mix van beelden, schilderijen, klederdracht, specerijen en snuisterijen. Daarbij maakt het museum gebruik van interactieve elementen als quizen, filmpjes en online spelletjes.

Vriend van Archeon worden!

Ja: ik wil graag lid worden van de VVvA!

Naam
Adres Postcode
Woonplaats
Mailadres

Aankruisen

- Ik geef mij op als individueel lid
- Ik geef mij op voor een gezinslidmaatschap
- Ik geef mij op voor een jongerenlidmaatschap
- Ik geef mij op voor een bedrijfslidmaatschap

De contributiebedragen voor 2021 zijn als volgt:

Jongerenlidmaatschap €12,50 | Individueel lid €25 | Gezins-
lidmaatschap €45 | Bedrijfslidmaatschap €75

Deze bon liefst per e-mail verzenden naar secretaris@vrienden-archeon.nl of per post aan Vereniging Vrienden van Archeon.
Postbus 600, 2400 AP Alphen aan den Rijn.

Of meld je aan via <https://www.vrienden-archeon.nl/aanmeld-formulier-lid/>

Colofon

Redactieteam VVvA

- Patricia Pol
- Patrica Verbree
- Annette Geerlings
- Monique Veldman
- Helma Hartman
- Giel de Reuver
- Leo van Sister
- Frank Wiersema

Met bijdragen van

Cornelis van Tilburg
Vrijwilligers team Via Albaniana

Hoofdredactie

Leo van Sister

NoVA is het verenigingsblad van de VVvA en verschijnt twee keer per jaar. De volgende NoVA verschijnt in het voorjaar van 2022. Contact: nova@vrienden-archeon.nl

De redactie behoudt zich het recht voor ingeleverde stukken niet te plaatsen of te wijzigen.

Dit tijdschrift is gedrukt op voorBIJ, een gerecycled papier met bloemrijk bermgras uit het Bijenlandschap. De papiersoort draagt aantoonbaar bij aan bevordering van biodiversiteit en verduurzaming van de leefomgeving.

Marcus & Marbod

Door Gilivs

Vormgeving door

Sponsors

